

Türk Dünyasının Ortak Türküleri-2
NEYLERSİN

*Selahittin TOLKUN**

ÖZET

Türklük âlemi, çok geniş bir coğrafyaya yayılmasına ve bir çok irili ufaklı gruplara bölünmesine mukabil, dil ve soy birliğinin dışında kültür unsurları bakımından da birlik sergiler. Bu kültür unsurlarından birisi de türkülerdir. Bu türkülerde, söyleyiş ve ezgi yönünden topluluktan topluluğa veya bölgeden bölgeye farklılıklar görülebilir. Ancak konu ve türkülerde yer alan unsurlar veya yöntem bakımından benzerlik hatta birliklik görülür.

Anahtar kelimeler:

Neylersin Türküsü, Anadolu, Azerbaycan, Karakalpak, Kırgız, Özbek.

Giriş:

Türklük âlemi denince kastedilen kuru bir soy birliği değil, bu soy birliği neticesinde ortaya çıkan kültür birliğidir. Özellikle Sovyetlerin yıkılmasından sonra, Türk dünyasının birliğini işleyen pek çok çalışma yapılmış ve hâlen yapılmaktadır. Türk toplulukları arasında uzun zamandan beri hem coğrafyadan, hem de siyasî yapılanmadan kaynaklanan bir takım kopukluklar, farklılıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak yapılan araştırmalar göstermiştir ki her şeye rağmen hâlâ dil ve kültürde büyük bir birlik devam etmektedir.

Bu yazıda, söz konusu birliğin delillerinden olan bir türkü incelenecektir. Bu türküde ortak temalar o kadar çoktur ki varyantlar okunduğunda ayrılığın daha ziyade bir takım şive söyleyişlerinden ibaret olduğu

* Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / slahattin.tolkun@emu.edu.tr

görülür. Buna benzer bir çalışma daha önce tarafımdan *Bir* dergisinde “Türk Dünyasının Ortak Türküsü: Yar-Yar” başlığıyla yayımlanmıştır.¹

Neylersin Türküsü

Bu makalede, diğer Türk topluluklarına ait kaynaklara ulaşamadığı için yalnızca Türk dünyasının güney şeridinde yaşayan Anadolu, Azerbaycan, Özbek, Kırgız ve Karakalpak Türklerinde ortak olan bir türkü ele alınmıştır. Bu topluluklarda bu türkünün bulunması, aynı zamanda türkünün tarihî derinliğinin olduğunu da göstermektedir. Anadolu Türklüğünün Balkan, Kıbrıs ve Kerkük Türklüğüyle; Özbeklerin Uygurlarla; Kırgız ve Karakalpakların Kazak ve Tatarlarla yakınlıkları dikkate alındığında, türkünün başka topluluklarda da bulunması muhtemeldir. Ayrıca bu çalışmada yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır, sözlü kaynaklarda sözkonusu türkünün başka varyantları da bulunabilir.

Türküde redif olarak, Anadolu'da *neylersin*, *neynersin* ve *ne dersin*, Azerbaycan'da *néylersen*, Kırgızlarda *kantesin*, Karakalpaklarda *ne derseñ*, ve Özbeklerde *qaytasan* ve *néytesen* kelimeleri kullanılmaktadır. Genel olarak *neylersin* kelimesi veya eş anlamlısı redif yaygın olarak kullanıldığı için, çalışma *Türk Dünyasının Ortak Türküleri-2 Neylersin* diye adlandırılmıştır.

Türkünün Muhtevası

Türkülerde veya diğer anonim edebiyat ürünlerinde şekil değiştirme / don değiştirme motifine sıkça rastlanır. Bu şekil değiştirmeler değişik sebeplerdendir. Bunlar içinde en güçlü olanı felâketlerden, tehlikelerden kaçmak için şekil değiştirmek istenmesidir (Örnek: taş kesilme motifi). Türk Dünyası efsanelerinde değişme motifini inceleyen Metin Ergun, efsanelerde kişilerin canlı veya cansız üstün bir güç tarafından cezalandırılmadığını yahut da bir felâketten kurtulmak için başka bir varlığa dönüştüğünü söylemektedir.² Ayrıca başka bir varlığa dönüşme düşüncesinin, *don değiştirme* adıyla Anadolu Alevî-Bektaşî kültürünün önemli bir unsuru olduğu görülmektedir.³

¹ Selahittin Tolkun, “Türk Dünyasının Ortak Türküsü: Yar-Yar”, *Bir Dergisi*, İstanbul 1996, VI, 167-199.

² Metin Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I. Cilt İnceleme*, TDK Yayınları: 690, Ankara 1997, s. 191.

³ İsmail Onarlı, “Alevilik Nedir?”, 2002, s.4. <http://www.geocities.com/ehlibeyt2002/html>

Neylersin türküsünün ana teması; kızın, kendisini oğlandan kurtarmak veya ona üstün gelebilmek için ele geçirilemeyecek bir varlığa; oğlanın ise, derhâl bu yeni varlığı ele geçirebilecek başka bir varlığa dönüşmek istemesidir. Burada dikkat çeken nokta, Anadolu I., III. ve IV., Azerbaycan ve Kırgız varyantlarında kız hemen daima pasiftir. Dönüşmeyi istediği varlıklar hep kaçmak maksatlıdır. Fakat Anadolu II., Özbek ve Karakalpak varyantlarında kız da en az oğlan kadar aktiftir. Karşısında kendisini ele geçirmeye çalışan oğlana karşılık, kız da oğlanı yok edecek kadar kudretli mahlûka dönüşmeyi arzulamaktadır. Eski Türk hayatının yer yer tasvir edildiği destanlarda -meselâ, Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi- genç kızların da erkekler kadar aktif olduğu görülmektedir. Bu konuda Mehmet Kaplan, *Dede Korkut Kitabında Kadın* başlıklı yazısında, yaşadığımız medeniyet devrelerine göre Türk edebiyatında kadını inceleyerek, İslâmiyet'ten önce ve göçebelik devrinde kadının, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaştığını, at binerek, ok atıp kılıç kullandığını söylemektedir.⁴ Ancak yabancı kültürlerin, özellikle dinin etkisiyle ve coğrafyanın değişmesiyle kadın tipleri arasında farklılıklar çıkmıştır. Varyantlarda Anadolu'dan Doğuya gidildikçe, kızın daha da aktifleştiği görülmektedir.

Neylersin türküleri, aslında bir destandan parçalar olabilir. Tıpkı, bir çok Türk topluluğunda gelin türküsü olarak söylenen *yar-yar*, Dobruca Tatarları ve Karakalpaklarda *Bozcigit* destanının bir bölümünde geçmesi gibi, bu türkünün Karakalpak varyantı *Koroğlu* destanından bir parçadır.⁵

Türkü genel olarak kim oldukları belirsiz bir kızla delikanlı arasında söylenmektedir. Fakat Anadolu I. varyantında kız Adile, oğlan yalnızca ağa olarak adlandırılmaktadır. Karakalpak varyantında şahıslar daha da netleşmektedir. Burada kızın adı Kırmandeli, oğlan ise Koroğlu'dur.

Türkünün muhteva bakımından dikkati çeken bir yönü, bazen unuttulan bir bölümün karşılığının diğer varyantlarda ortaya çıkmasıdır. Örnek: Yere saçılan darıyı yiyen tavuğa / güvercine / keklige, Azerbaycan ve I.-III. Anadolu varyantında bir şey olmazken, bunlar II. Anadolu varyantında *yavru şahin*; IV. Anadolu varyantında *konur gözdü tülkü* “konur gözlü tilki”; Özbek varyantında ise *algır kuşlar* “alıcı kuşlar” veya *şagal* “çakal” tarafından yenilmektedir.

⁴ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul 1997, s. 41-44.

⁵ Selahittin Tolkun, a.g.m., s. 176-178.

Sandık motifinin görüldüğü bazı varyantlarda da, kız sandığa elma olarak girmekte ve erkek sandığı açarak elmayı yemektedir. Bazılarında ise kız sandıktan bezekli gelin olarak çıkmaktadır. Sandıktan gelinin çıktığı kimi varyantlarda türkü mutlu sonla biterken, diğerlerinde hikâyeye yarım kalmaktadır. Benzer şekilde Karakalpak varyantının sonunda da bir vuslat vardır. Buradan yola çıkarak öteki varyantların unutulmuş bölümlerinde bu vuslat kısmının olduğu söylenebilir. Kızın, delikanlıya galebe çalacak daha üstün bir varlığa veya kaçabileceği başka bir varlığa dönüşme arzusu, aslında oğlanı sevmediği, onunla olmak istemediği için değildir. Kız, gerçekte oğlanı sevmekte ancak onunla vuslat için bile bir mücadele olmasını istemektedir. Zaten bu sebeple III. Anadolu, I. Özbek ve Kırgız varyantlarında türküye ilk olarak kız başlamaktadır.

Ortak Mazmunlar

Türkülerde iki tür ortak mazmun bulunmaktadır. Birinci kısım bütün türkülerde görülen benzetmelerdir. Bunlar *kuş ve avcı; yere saçılan darı ve bunu yiyen hayvan (tavuk-güvercin-keklik); bu hayvanı kıran yırtıcı hayvan (köpek, çakal vs.); balık ve tor atan avcı* vs. Türkülerde bu dönüşmeler, sistematik olarak ortaklık göstermektedir.

İkinci kısım ortaklıklar ise genel olmaktan ziyade mahallîdir. Bunlar birbirine yakın olan Türk toplulukları arasında görülmektedir. Bu gruba örnek olarak, ölümle ilgili şahıs veya olaylar *-cansız mürde, Azrail, kabir, kabir kazıcı* gibi-; *hasta, sandık, kızıl elma, kıvılcım* vs. gösterilebilir.

Bazen benzetmenin birinci kısmı aynı, ikinci kısmı farklı olabilir. Meselâ, II. Özbek varyantında kız hasta olunca delikanlı doktor olmakta, aynı durumdaki II. Anadolu varyantında soru soran hasta olunca, cevap veren Azrail olmaktadır. Yalnız Karakalpak varyantında diğer birçok varyantta görülen ortaklıklardan alıcı kuş ve av motifi ile üslup dışındakiler görülmemektedir. Aşağıda değişik Türk topluluklarındaki *neylersin* türkülerinde kahramanların benzetmek istedikleri varlıkların tablosu verilmiştir:

<i>Benzetilen</i>	<i>Anadolu</i>	<i>Terekeme</i>	<i>Azerbaycan</i>	<i>Karakalpak</i>	<i>Kırgız</i>	<i>Özbek</i>
Anahtar	+	kilid	açar			
Avcı	+	+	+		+	+
Azrail	+					+
Azrail	+					+
Bahçıvan		bağmançı				
Balık	+				+	+
Bayramcı					+	
Ceset						+
Ceylan	+	+	+		dağ koyunu	
Civcivli tavuk	güvercin	+	+		horoz	+
Çoban	+					+
Darı	+	+	+		+	+
Deve				+	+	
Gelin		+	+			
Güvey		gosgodur oglan	geşeng oglan		+	Savcı (görücü)
Hasta	+					+
Haşarat					+	
Kabir kazıcı						+
Kaplan						+
Kıvılcım			+			
Köstebek						+
Kuş	+	+	+	Sona	boz turgay	+
Leylek		+				
Nar ağacı	alma	gızıl alma	gızıl alma			
Poyraz	+					
Sandık		+	+			

Sulu sephen	+					
Şahin	+	doğan		laşın	kartal	algır kuş
Tabip						+
Tazı		+				köpek
Tilki		+			+	çakal
Yılan		şahmar				+
Yırtıcı kedi						+

Şekil Özellikleri:

Neyleysin türküleri çoğunlukla manzumdur. Kırgızlarda manzumluk zayıflamış olup, mensurla manzum arasındadır. IV. Anadolu varyantı ise mensurdur; ancak biraz aşağıda da görüleceği gibi ekleme kelimeler çıkarıldığında bu metin de manzum olmaktadır. Manzum olan varyantlarda hâkim olan nazım birimi dörtlüktür. I. Anadolu varyantı manilerden oluşmuştur. Diğerleri *deyişme* tarzındadır. III. Anadolu varyantı 8+8'lik beyit şeklindedir; ancak bu varyant, ölçüsü 8'lik dörtlükler hâline getirilebilir. Örnek:

Ben bir avuç darı olup	Sen bir avuç darı olup
Yere dökülecek olsam	Yere serpilecek olsan
Goy beni nice neyleysin,	Ben bir güzel toyuk olup
Sen beni nice neyleysin?	Seni de yersem neyleysin?

I. Özbek varyantının giriş kısmı dörtlüklerden, kalanları üçlüklerden; II. Anadolu, Azerbaycan, II. Özbek ve Karakalpak varyantları ise tamamen dörtlüklerden oluşur. Kırgız varyantında ise mısra sayısı bakımından belirli bir kaide yoktur. Bu varyantta eski Türk şiirinin bir özelliği olan mısra başı kafiye bulunmaktadır.

Türkülerin rediflerden oluşan kafiye örgüsü değişkendir. Anadolu, Azerbaycan ve Karakalpak varyantları kafiye bakımından diğerlerine göre daha gelişmiştir. I. Anadolu varyantı *aba*; II. Anadolu ile Azerbaycan varyantı *aaab*, III. Anadolu varyantı *ab*; I. Özbek varyantı *aab* veya *acb*, II. Özbek varyantı ilk dörtlük *abcb* diğerleri *cdcb* ve Karakalpak varyantı da *aba ccca* şeklindedir. Kırgız varyantında mısra sayısı muhtelif olduğu için kafiye örgüsü de farklıdır.

IV. Anadolu (Terekeme) varyantı manzum değil, mensurdur. Ancak metnin, A. Caferoğlu tarafından ağız özelliklerini tespit etmek amacıyla derlendiği ve mısralar hâlinde değil de yan yana sıralanan cümleler şeklinde kaydedildiği unutulmamalıdır. Bu metin de aslında diğer varyantlar gibi manzum değildir. Zaten fazla ve ekleme kelimeler çıkarıldığında, bu

varyant da vezni çoğunlukla 8'lik olan üçlük ve dörtlüğe dönüşebilmektedir. Örnek:

Sen o bağa bağmançı olsan, narımı
yiyejek olsan, men bir ağılı şahmar
ollam, eliñi çalsam neynersen?

Sen bağa bağmançı olsan,
Narımı yiyejek olsan,
Men bir ağılı şahmar ollam,
Eliñi çalsam neynersen?

Türkülerin, I. ve II. Anadolu varyantı 7'li, III. varyant 4+4=8'li, Azerbaycan varyantı 8'li, I. Özbek varyantı 7'li veya 8'li, II. varyantı 4+3=7'li, Kırgız varyantında 9'lu hatta 11'li mısralar olmasına karşın genel olarak mısralar 7'li veya 8'li, Karakalpak varyantı ise genellikle 5+3=8 olmak üzere 8'li hece ölçüsündedir. Pir Sultan Abdal'ın nefesi 8'li, Aşık Veysel'ininki 11'li hece ölçüsündedir.

A n a d o l u V a r y a n t l a r ı

I. varyant: Anadolu'dan bir deyiş:⁶

Adilem sen nâ-çarsın
İnci mercan saçarsın
Dünya deniz olunca
Gülüm nere kaçarsın

Ağam derim nâ-çarım
İnci mercan saçarım
Dünya deniz olunca
Ben kuş olup uçarım

Adilem sen nâ-çarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben bir şâhin olunca
Yavrum nere kaçarsın

Ağam derim nâ-çarım
La'l ü gevher saçarım
Sen bir şâhin olunca
Ben yerlere kaçarım

Adilem sen nâ-çarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben Azrâil olunca
Kuzum nere kaçarsın

Ağam derim nâ-çarım
İnci mercan saçarım
Sen Azrâil olunca
Ben cennete kaçarım

II. varyant: Bu varyant, A. Caferoğlu tarafından Divrikli Nuri Üstünses'ten derlenmiştir.⁷ Burada *Ruhla Cesedin Mücadelesi* diye bir başlık

⁶ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul 2000, s. 286.

⁷ Ahmet Caferoğlu, *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, TDK Yayınları: 91, Ankara 1994, s. 93-94.

konulmuştur. Ancak metinden bu türkünün de diğerleri gibi bir kızla oğlanın karşılıklı atışması olduğu anlaşılmaktadır:

Sıval: - Ben bir dağda çoban olsam
Sen bir yanıl alma olsun
Dalını girmâ gelsem
Gırsam dalını ne dersin?	Cevap: - Sen bir dağda çoban olsan
Dalamı girmâ gelsen
Ben bir ufah darı olsun
Yere saçılısam ne dersin?
Sıval: - Sen bir ufah darı olsun
Yere saçılmâ gelsen
Ben bir gö göverçin olsun
Bir bir toplasam ne dersin?	Cevap: - Sen bir gö göverçin olsun
Beni toplamâ gelsen
Ben bir yavru şahin olsun
Gapsam galdırsam ne dersin?
Sıval: - Sen bir yavru şahin olsun
Beni galdırmâ gelsen
Ben bir sulu sepgen olsun
Üstüne yağsam ne dersin?	Cevap: - Sen bir sulu sepgen olsun
Üstüme yağmâ gelsen
Ben bir gaba boyraz olsun
Alsam aşursam ne dersin?
Sıval: - Sen bir gaba boyraz olsun
Beni aşurmâ gelsen
Ben bir ulu hasde olsun
Ûruna (uğruna/önüne) yatsam ne dersin?	Cevap: - Sen bir ulu hasde olsun
Ûruma (uğruma/önüne) yatmâ gelsen
Ben bir ezrail olsun
Alsam canını ne dersin?
Sıval: - Sen bir ezrail olsun
Canımı almâ gelsen
Ben bir cennet guşu olsun
Cennete uşsam (uşsam) ne dersin?	Cevap: - Doldur hey aşım doldur
İsder ağlat isder güldür
İkimiz de beraber
Cennette galsah ne dersin?
- III. varyant:* Bir başka derleyici olan Mehmet Özbek'in, Iğdır yöresinden derlediği varyantta türkü şöyle geçmektedir.⁸
- Kız: - Ben bir avuç darı olup yere dökülecek olsam
Goy beni nice neylersin, sen beni nice neylersin?
- Erkek: - Sen bir avuç darı olup yere serpilecek olsun
Ben bir güzel toyuk olup seni de yersem neylersin?
- Kız: - Ben bir güzel ceylan olup dağa da çıkacak olsam
Goy beni nice neylersin, sen beni nice neylersin?

⁸ Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul 1975, s. 525-526.

Erkek: - Ben bir güzel avcı olup peşine gelecek olsam
Seni de vursam neylersin, seni de vursam neylersin?

Kız: - Ben bir güzel elma olup sandığa girecek olsam
Goy beni nice neylersin, sen beni nice neylersin?

Erkek: - Ben bir güzel açar olup sandığı açacak olsam
Seni de yesem neylersin balam seni de yesem neylersin?

IV. varyant: Doğu Anadolu'da yaşayan Terekemelere aittir:⁹

Gız: - Men bir ala ceyran olsam,
dağlara düşsem neynersen, çöllere
düşsem neynersen?

Oğlan: - Gız yavaş, sen bir ala
ceyran olsan, çöllere düşecek olsan,
men nüsübet (müsibet) oycu (avcı)
ollam, ceyranı vursam neynersen?

Gız: - Sen bir nüsübet oycu olsan
oğlan, ceyranı vurajağ olsan, men
bir guş olsam, havada uşsam
neynersen?

Oğlan: - Sen bir guş olsan ay gız,
havada uçajağ olsan, men bir doğan
ollam, guşuñu tutsam neynersen?

Gız: - Sen bir doğan olsan oğlan,
guşu tutajağ olsan, men bir nar
ağacı ollam, bağlarda pitsem
neynersen?

Oğlan: - Sen bir nar ağacı olsan ay
gız, bağlarda pitejek olsan, men bir
o bağa bağmançı ollam, narıñı yisem
neynersen?

Gız: - Sen o bağa bağmançı olsan,
narımı yiyecek olsan, men bir ağılı
şahmar ollam, eliñi çalsam
neynersen?

Oğlan: - Sen bir ağılı şahmar olsan,
elimi çalajağ olsan, meni bir haji
leyley ollam, şahmarı vursam
neynersen?

Gız: - Sen bir haji leyley olsan,
şahmarı vurajağ olsan, men bir
oyuç darı ollam, yere sepilsem
neynersen?

Oğlan: - Sen bir oyuç darı olsan ay
gız, yere sepilejek olsan, men bir
gurh cüceli touğ ollam darıñı yesem
neynersen?

Gız: - Sen bir cüceli touğ olsan,
darıyı yeyecek olsan, men bir
goñur gözdü tülkü ollam, cüceñi
gırsam neynersen?

Oğlan: - Sen bir goñur gözdü tülkü
olsan ay gız, men bir alaca tazı
ollam, tülküyü boğsam neynersen?

Gız: - Sen bir alaca tazı olsan,
tülküyü boğacağ olsan, men bir
gızıl alma ollam, sandığa girsem
neynersen?

Oğlan: - Sen bir gızıl alma olsan ay
gız, sandığa girejek olsan, men o
sandığa kilid ollam, almayı yisem
neynersen?

⁹ Ahmet Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağzları*, TDK Yayınları: 62, Ankara 1995, s. 55-56.

Gız: - Sen o sandığa kilid olsan,
almeyi yiyejek olsan, men o öyde
bir gelin ollam, sallanıp gezsem
neynersen?

Oğlan: - Sen o öyde gelin olsan ay
gız, sallanıp gezejek olsan, men bir
gosgodur (koskoca) oğlan ollam,
beliñi sarsam neynersen?

A z e r b a y c a n V a r y a n t ı

Türkünün Azerbaycan varyantı şöyledir:¹⁰

Oğlan: -Sen bir ganadlı guş olsan, Kız: -Sen de bir gıgılcım olsan,
Göylere (göklere) uçacağı olsan, Meni yandıracığı olsan,
Men de gıgılcım olsan, Men bir ovuc darı olsam,
Seni yandırsam néylersen? Yére sepilsem néylersen?

Oğlan: -Sen bir ovuc (avuç) darı olsan Kız: -Sen bir cüceli toyug olsan,
Yére sepilecek olsan, Meni denleyecek olsan
Men cüceli toyug (tavuk) olsam, Men bir güzel céyran olsam
Seni denlesem (yiyecek) néylersen? Düzlere kaçsam néylersen?

Oğlan: -Sen bir güzel céyran olsan, Kız: -Sen bir mahir ovçu olsan,
Düzlere (kırlara) kaçacağı olsan Meni ovlayacağı olsan,
Men bir mahir ovçu (avcı) olsam Men bir gızıl alma olsam,
Seni ovlasam (avlasam) néylersen? Sandığa girsem néylersen?

Oğlan: -Sen bir gızıl alma olsan, Kız: -Sen bir paslı açar olsan
Sandığa girecek olsan, Sandığı açacağı olsan
Men bir paslı açar (kilit) olsam Men bezekli gelin olsam
Sandığı açsam néylersen? Sandıgdan çıhsam néylersen?

Oğlan: -Sen bezekli gelin olsan,
Sandıgdan çıkacağı olsan,
Men bir geşeng (güzel) oğlan olsam
Goynuna girsem néylersen?

¹⁰ Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, Bakı 1968, s. 117-118.

Özbek Varyantları

I. varyant: Özbek Türkçesinde, türkünün iki varyantı bulunmuştur. Metinlerin biri Kiril, diğeri Arap harflidir. Kiril harfli varyantın başında türküyle ilgili şu rivayet de bulunmaktadır:¹¹ *Bir çoban koyunlarını sürüp bir büyük havuz kenarına gelmiş. Çobana âşık olan bir kız o sırada avucuyla su alıyormuş. Orada kendi gönül sırlarını açıklayıp çoban ile türküyle söylemiş. Bu türkü:*

Qız: - Yatıb - yatıb gep atsam, Qulaqlar salgın-a çopancan, Sarığa tarıǵ mên bolıb Açılıb kétdim-a çobancan.	Kız: - Yata yata laf atsam, Kulak ver, ey sevgili Çoban. Ben sarı darı olup Açılıverdim, ey sevgili Çoban.
Yigit: - Kénarda tarıǵ sên bolsañ Cöşeli keklik mên bolıb Téribler yésem qaytasan?	Delikanlı: - Sen kenarda darı olsan Civcivli keklik ben olup Derip de yesem neylersin?
Qız: - Cöşeli keklik sên bolıb, Alǵır quşlar mên bolıb, Alıblar yésem qaytasan?	Kız: - Civcivli keklik sen olunca, Alıcı kuş ben olup Alıp da yesem neylersin?
Yigit: - Alǵır quşlar sên bolsañ, Béayav avçı mên bolıb, Torga tüşürsem qaytasan?	Delikanlı: - Sen alıcı kuş olsan, Ben acımasız avcı olup, Tora düşürsem neylersin?
Qız: - Béayav avçı sên bolsañ, Körkelemuş mên bolıb, Toriñni késsem qaytasan?	Kız: - Sen acımasız avcı olsan, Ben bir köstebek olup, Torunu kessem neylersin?
Yigit: - Körkelemuş sên bolıb, Talǵıra pişek mên bolıb, Alıblar yésem qaytasan?	Delikanlı: - Sen bir köstebek olunca, Ben yırtıcı bir kedi olup, Alıp da yesem neylersin?
Qız: - Talǵır pişek sên bolıb, Qaralar köppek mên bolıb,	Kız: - Sen yırtıcı bir kedi olunca, Ben kara bir köpek olup,

¹¹ Tâstemir Turdiyev, *Şacärä*, Taşkent 1991, s. 32-33.

Bir künler salsam qaytasan?	<i>Başına işler açsam neylersin?</i>
Yigit: - Qaralar köppek sën bolsañ, Sarılar qaplan mén bolıb, Alıblar yésem qaytasan?	<i>Delikanlı: - Sen kara bir köpek olsan, Ben sarı bir kaplan olup, Alıp da yesem neylersin?</i>
Qız: - Sarılar qaplan sën bolsañ, Çayır mérgenler mén bolıb, Atıblar alsam qaytasan?	<i>Kız: - Sen sarı bir kaplan olsan, Ben usta bir avcı olup, Seni vursam neylersin?</i>
Yigit: - Çayırlar mérgen sën bolıb, Külçe ilan mén bolıb, Çaqıblar alsam qaytasan?	<i>Delikanlı: - Sen usta bir avcı olunca, Ben kıvrılmış yılan olup, Seni sokuversem neylersin?</i>
Qız: - Külçe ilan sën bolıb, Mürçege merban mén bolıb Avrablar alsam qaytasan?	<i>Kız: - Sen kıvrılmış yılan olunca, Ben karıncaya merban (anlamı bulun- namadı) olup, Siharleyiversem neylesin?</i>
Yigit: - Azrailim sën bolıb, Alla taala yar bolıb Buyruq qılmasa qaytasan?	<i>Delikanlı: - Sen Azrailim olunca, Allah teala yâr olup , Emir etmezse neylersin?</i>

II. varyant: Bu varyantta redif *qaytasan* kelimesidir. Bu kelime Türkiye Türkçesine hem *neylersin* hem de *dönersin* diye aktarılabilir. Her ikisi de metnin anlamına uygun düşmektedir. Özbek yazı dilinde *qayt-* “dönmek” anlamındadır. Ancak Özbek ağızlarında *qayt-* (< *qanday et-*) “nasıl yapmak, ne yapmak, neylemek” anlamında kullanılır. Ayrıca *Özbek Tilining İzâhli Luğatı*'nda *qaytay(i)n* “ne yapayım, ne çare” şeklinde kelime madde başı olarak verilmiştir. Bunun dışında Kırgız varyantında da *kantesin* “neylersin?” redifi kullanılmıştır Bütün bunlar dikkâte alınarak kelime *neylersin / dönersin* şeklinde aktarılmıştır.¹²

Yigit: - Özim kéldim yanıñge Bir gep soray néytesen	<i>Delikanlı: - Kendim geldim yanına Bir şey sorayım neylersin?</i>
--	---

¹² Ä. Qähhârov, *Özbék Xälq Qoşıqları* (Arap Harfli), Taşkent 1983, s. 43-45.

- Baynıñ oğlı mén bolıb,
Savçı qoysam néytesen? *Ben zenginin oğlu olup,
Görücü yollasam neylersin?*
- Qız: - Baynıñ oğlı sén bolıb
Savçı qoyar çağında
Qattıq keşel mén bolıb
Törde yatsam qaytasan *Kız: - Sen zenginin oğlu olup,
Görücü yollayacağın zaman,
Ben ağır hasta olup,
Baş köşede yatsam neylersin (dönersin)?*
- Yigit: - Qattıq keşel sén bolıb
Törde yatar çağında
Hekim - tabib mén bolıb
Başınge öter néytesen? *Delikanlı: - Sen ağır hasta olup,
Baş köşede yattığımda
Ben hekim, tabip olup,
Başıma geçsem neylersin?*
- Qız: - Hekim - tabib sén bolıb
Başınge öter çağında
Cansız mürde mén bolıb,
Görde yatsam qaytasan. *Kız: - Sen hekim, tabip olup,
Başıma geçeceğin zaman,
Ben cansız ceset olup,
Mezarda yatsam neylersin (/ dönersin)?*
- Yigit: - Cansız mürde sén bolıb
Görde yatar çağında
Görkav beççe mén bolıb
Görüni açsam néytesen? *Delikanlı: - Sen bir cansız ceset olup,
Mezarda yattığın zaman,
Ben mezar kazıcı genç olup,
Mezarımı açsam neylersin?*
- Qız: - Görkav beççe sén bolıb
Görni açar çağında
Bir qap tarıq mén bolıb
Saçılıb yatsam qaytasan *Kız: - Sen mezar kazıcı genç olup,
Mezarı açacağın zaman,
Ben bir çuval darı olup,
Saçılıp yayılısam neylersin (/dönersin)?*
- Yigit: - Bir qap tarıq sén bolıb
Saçılıb yatar çağında
Cüceli tavuq mén bolıb
Térib yésem néytesen? *Delikanlı: - Sen bir çuval darı olup,
Saçılıp yayıldığıın zaman,
Ben civcivli tavuk olup,
Derip yesem neylersin?*
- Qız: - Cüceli tavuq sén bolıb
Térib yéyer çağında
Yürgen şaqal mén bolıb
Qırıp kétsem qaytasan. *Kız: - Sen civcivli tavuk olup,
Derip yiyeceğın zaman,
Ben yürüyen çakal olup,
(Seni) kırıp gitsem neylersin
(/dönersin)?*

Yigit: - Yürgen şaqal sën bolıb Qırıb kéter çağında Yatgen köppek mén bolıb Hav hav étsem néytesen?	<i>Delikanlı: - Sen gezen çakal olup, (Beni) kırıp gideceğin zaman, Ben yatan köpek olup, Havlasam neylersin?</i>
Qız: - Yatgen köppek sën bolıb Hav hav éter çağında Suvda balıq mén bolıb Çökib kétsem qaytasan	<i>Kız: - Sen yatan köpek olup, Havlayacağın zaman Ben suda balık olup, Dalıp gitsem neylersin (/dönersin)?</i>
Yigit: - Suvda balıq sën bolıb Çökib kéter çağında Tor taşlagen mén bolıb Uşlab alsam néytesen?	<i>Delikanlı: - Sen suda balık olup, Dalıp gideceğin zaman, Ben bir tor atan olup, Yakalasam neylersin?</i>

KIRGIZ VARYANTı:

Türkünün Kırgız varyantının nazım birimi belirsizdir. Dikkati çeken mısra başı kafiye, akla hemen acaba sebebi, “Kırgızların hâlen modern şiirde dahi eski kafiye geleneğini korudukları için midir?” yoksa “Bu türkü çok eski zamanlara kadar mı gitmektedir?” sorularını getirmektedir. Üstelik mısra sayısının fazlalığı da Kırgız destanlarındaki karşılıklı uzun atışmaları çağrıştırmaktadır. Gerçekten de türkünün diğer varyantlarında kızla oğlan aynı sayıdaki mısralarla söyleşirken, bu varyantta tıpkı Kırgız destanlarındaki atışmalarda olduğu gibi mısra sayıları belirsizdir. Yine destanlarda, destanın ait olduğu kavmin yaşayış tarzı anlatıldığı gibi, Kırgız varyantında da bu toplumun göçebe hayatı, bu hayatla ilgili taşınma ve göçebeliliğin esas unsurları olan hayvanlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.¹³

Kız, Cigittin Aytışı

Kız: - Atakem Alay ketkende,
Enekem üydü çeçkende,
Ceti atanga cük artıp,
Cetelebey, bek artıb.
Altı atanga cük artıp,
Aldı, kiynin bek artıp.
Ak dayra keçip, col tartıp,
Alayga ketsem, kantesiñ?

Kız ve Delikanlının Atışması

Kız: - Babacığım Alay'a gittiğinde,
Anneciğim evi (çadırı) çözdüğünde,
Yedi kısırlaştırılmış deveyi yükleyip
Yedeklemeden, iyice yükleyip.
Altı kısırlaştırılmış deveyi yükleyip,
Önünü arkasını iyice yükleyip.
Ak derya geçip, yol çekip (yürüyüp),
Alay'a gitsem, neylersin?

¹³ Z. Bektenov, - T. Bayciyev, *Kırgız Adabiyatı* 9, Bişkek 1993, s. 64-65.

Cigit: - Alayga ketken ceriñde
Sarı ingenge sep artıp,
Sargaya kuup, men barıp,
Saga cetssem kantesiñ?
Kuu ingenge sep salıp,
Kumsara kuup, men barıp,
Kuu cetssem kantesiñ?

Kız: - Kuup ceter ceriñde
Koktunu basıp koykoñdop.
Kırdı basıp kılçañdap
Kızıl çaptın kırk kulaç,
Kızıl tülkü men bolup,
Kırğa ketsem kantesiñ?

Cigit: - Kırğa keter ceriñde
Çeñgelderin arbaytkan.
Boor cünün barbaytkan,
Tumşuktarin oymoytkon,
Kabaktın karala barçın men bolup,
Kagıp alsam kantesiñ?

Kız: -Kagıp alar ceriñde
Salaañdan bırr etip,
Boz torgoy bolup çırr etip,
Avaga ketsem kantesiñ?

Cigit: - Avaga keter ceriñde,
Beş kün colu buulgan,
Belesti karay kuyulgan.
Altı kün colu buulgan,
Adırdı karay kuyulgan.
Öñgönü körsö süyüngön,
Müşöktöy bolub tüyülgön.
Boz turumtay men bolup,
İlip ketsem kantesiñ?

Kız: - İlip keter ceriñde,
Tırmagıñdın üstünön,
Salaañdın içinen,

Delikanlı: - *Alay'a gittiğin yerde,
Sarı yavrulu dişi deveye çeyiz yükleyip,
Sarıarak ardından kovalayıp, ben varıp,
Sana ulaşsam neylersin?
Beyaz yavrulu dişi deveye çeyiz yükleyip,
Sapsarı olarak izleyip, ben varıp,
Kovalayıp yakalasam neylersin?*

Kız: - *Kovalayıp yakalayacağın yerde
Çukura basıp nazikçe,
Kırda yürüyüp geriye bakıp,
Kızıl bayırın kırk kulaç,
Kızıl tilki ben olup,
Kıra gitsem neylersin?*

Delikanlı: - *Kıra gideceğin yerde
Pençelerini dimdik diken,
Bağır tüyünü kabartan,
Gagasını dimdik diken
Göz kapağı kara benekli kartal ben olup,
Gagalasam neylersin?*

Kız: -*Gagalayacağın yerde
Parmaklarının arasından pır diye,
Tarla kuşu olup çır diye,
Havaya gitsem neylersin?*

Delikanlı: - *Havaya gideceğin yerde,
Beş gün yolu bağlanan,
Tepeye doğru dökülen.
Altı gün yolu bağlanan,
Küçük tepeye doğru dökülen.
Yabancıyı görünce sevinen,
Ağızlık gibi olup büzülen,
Boz doğan ben olup,
Kapıp gitsem neylersin?*

Kız: - *Kapıp gideceğin yerde
Pençenin üstünden,
Parmagının içinden,*

Kara taruu men bolup,
Tal túbünö corgolop,
Citip kalsam kantesiñ?

*Kara darı ben olup,
Badem söğüdünün dibine koşarak,
Yitiversem neylersin?*

Cigit: - Citip kalar ceriñde,
Kurt-kumurska men bolup,
Kızıl koroz men bolup,
Terip alsam kantesiñ?

*Delikanlı: - Yitivereceğın yerde,
Haşarat ben olup,
Kızıl horoz ben olup,
Dersem neylersin?*

Kız: - Terip alar ceriñde,
Öydö karay erigen,
Şamalga boyu sergigen.
Adırda ak müyüz arkar men bolup,
Adırğa ketsem kantesiñ?

*Kız: - Dereceğın yerde,
Yukarıya doğru eriyen,
Rüzgarla boyu havalanan,
Tepecikte ak boynuzlu dişi dağ koyunu
ben olup,
Tepeye gitsem neylersin?*

Cigit: - Adırğa keter ceriñde,
Ak barañ miltık asınıp,
Ayaktay taşka çasınıp,
Kök barañ miltık asınıp.
Könöktöy taşka çasınıp,
Köödö çöptü közgö alıp,
Betege çöptü bekte alıp,
Atıp alsam kantesiñ?

*Delikanlı: - Tepeye gideceğın yerde,
Ak pistonlu tüfek kuşanıp,
Ayak gibi taşta saklanıp,
Mavi pistonlu tüfek kuşanıp,
Gerdel gibi taşta saklanıp,
Stipa otunu göze alıp,
Ayrık otunu yedeğe alıp,
Ateş etsem neylersin?*

Kız: - Atıp alar ceriñde,
Suu túbündö oynogon,
Kemerde catıp boylogon.
Ak çabak bolup kıltıldap,
Suuga ketsem kantesiñ?

*Kız: - Ateş edeceğın yerde,
Su dibinde oynayan,
Derede yatıp, boylanın,
Ak kayabalığı olup oynayıp,
Suya gitsem neylersin?*

Cigit: - Suuga keter ceriñde,
Ustalarđı cıydırıp,
Cez kayırmak kıldırıp.
Boosun cibek çaldırıp,
Suuga alparıp saldırıp,
Serptirip alsam kantesiñ?

*Delikanlı: - Suya gideceğın yerde,
Ustaları yğdırıp,
Bakır olta yaptıırıp,
Bağını ipekten ördürüp,
Suya götürüp atıp,
Serptirsem neylersin?*

Kız: - Serptirip alar ceriñde,
Alanı minip alçañdap.
Aytçılarga koşulup,
Aytap ketsem kantesiñ?

*Kız: - Serptireceğın yerde,
Ala ata binip azametle,
Bayramcılara katılıp,
Bayram ziyaretlerine gitsem neylersin?*

Cigit: - Ayttap keter ceriñde,
Suksurga kuşum ırgıtıp,
Sur corgonu cılcıtıp,
Küyöo mırza men bolup,
Tosup alsam kantesiñ?

Delikanlı: - *Bayram ziyaretlerine
gideceğin yerde,
Ördeğe kuşumu yollayıp,
Gök atı hareket ettirip,
Güvey bey ben olup,
Yolunu kessem neylersin?*

Karakalpak Varyantı

Türkünün Karakalpak varyantı, müstakil bir türkü olmayıp *Köroğlu* destanının Karakalpak varyantında geçen bir bölümdür.¹⁴ Tıpkı Anadolu I. varyantında olduğu gibi bu varyantta da ötekilerinden farklı olarak kız ve erkeğin isimleri vardır.

Anda, Qırmandeli bul sözdi eşitip, *O zaman, Kırmendeli bu sözü işitip meydana
maydanga şıqtı. Görüglünü körüp, çıktı. Köroğlu'nu görüp, Köroğlu onu görüp,
Görüglü: Qırmandelini körüp, Görüglü Köroğlu sazını alıp, Kırmendeli'ye bakarak
sazını alıp, Qırmandelige qarap ekewi ikisi sırayla söyleşirler:
desme-des aytıadı.*

Görüglü: - Cawan her caydı gezerseñ,
Terkiñnen tutsam, ne derseñ?
Terkiñ habarın alğanşa,
Nariñnan tutsam, ne derseñ?

*Köroğlu: - Hanım her yeri gezersin,
Terkinden tutsam ne dersin?
Terkinin haberini alıncaya kadar,
Tek hörgüçlü devenden tutsam ne dersin?*

Görüglü: - Qul kelmes pe satqan cerden,
Aşık dönbes bir ıqrardan,
Soradım, bermediñ gülden,
Bağsaña kirsem, ne derseñ?

*Köroğlu: - Kul gelmez mi satılan yerden,
Aşık dönmez verdiği sözden,
Rica ettim, vermedin gülden,
Bahçene girsem ne dersin?*

Qırmandeli: - Ne işiñ bar gülüm bilen,
Küniñ öter zulüm bilen,
Tarqanalı qolım bilen,
Seni öldürsem, ne derseñ?

*Kırmendeli: - Ne işin var gülüm ile
Günün geçer zulüm ile
Tarkanalı (anlamı bulunamadı) elim ile
Seni öldürsem ne dersin?*

Görüglü: - Yarım öldürseñ sawaptı,
Sen dep keldim cekme-cekti,
Siyneñ bizge keñ çaylıqtı,
Şığıp yazlasam ne derseñ?

*Köroğlu: - Yarım öldürürsen sevaptır,
Senin için geldim tek başıma
Şinen bizim için geniş yayladır,
Çıkıp yazlasam ne dersin?*

Qırmandeli: - Qırmandeli keldim tile,
Senbir bülbül qonsañ güle
Men bir sona kölden köle,

*Kırmendeli: - Kırmendeli geldim dile,
Sen bir bülbül, konsan güle,
Ben bir suna gölden göle*

¹⁴ Nizamatinov Minacatdin, *Karakalpak Fol'klori*, Nukus 1986, XV, 178-179.

Parlayıp uşsam ne dersẽn?

Kanat çırparak uşsam ne dersin?

Görüęlü: - Görüęlü keldi quş kibi,
Qanatları kümiş kibi,
Alęır bir laşın quş kibi,
Seni awlasam ne dersẽn?

*Köroęlü: - Köroęlü geldi kuş gibi,
Kanatları gümüş gibi,
Ahcı bir şahin gibi,
Seni avlasam ne dersin?*

dep, aşıklar sözün tamam etti. Şul
waqtında tizden tosek, belbewden dastık
salıp, Görüęlü menen bir neşe kündiz
eşirette boldı.

*diyerek, aşıklar sözlerini tamam ettiler. o vakit
dizden döşek, kuşaktan yastık yaparak,
Köroęlü ile birkaç gün işrette bulundu.*

Yukarıdaki bütün varyantlar anonimdir; ancak aşağıda Pir Sultan Abdal'ın nefesi ile Aşık Veysel'in koşmasına dikkat çekmek istiyoruz. *Bir* dergisinde yayımlanan *yar yar* türküsüyle ilgili makalede de, o türküden esinlenerek geçmiş Çağatay ve modern Özbek şairlerinin yazdıkları bu türden şiirlerden örnek verilmişti. Burada da Pir Sultan Abdal'ın nefesinde, söz konusu türküyle her yönden birlik vardır. Aşık Veysel'in koşmasında da türkünün motifleri ile büyük benzerlik görülmektedir.

Pir Sultan Abdal'dan

Bülbül olsam varsam gelsem
Hakk'ın divânına dursam
Ben bir yanal alma olsam
Dalında bitsem ne dersin

Sen bir yanıl alma olsun
Dalında bitmeye gelsen
Ben bir gümüş çövmen olsam
Çeksem indirsem ne dersin

Sen bir gümüş çövmen olsun
Çekip indirmeye gelsen
Ben bir avuç darı olsam
Yere saçılısam ne dersin

Sen bir avuç darı olsun
Yere saçılmaya gelsen
Ben bir güzel keklik olsam
Bir bir toplasam ne dersin

Sen bir güzel keklik olsun
Bir bir toplamaya gelsen
Ben bir yavru şahan olsam
Kapsam kaldırsam ne dersin

Sen bir yavru şahan olsun
Kapıp kaldırmaya gelsen
Ben bir sulu sepken olsam
Kanadın kırsam ne dersin

Sen bir sulu sepken olsun
Kanadım kırmaya gelsen
Ben bir deli poyraz olsam
Tepsem dağıtsam ne dersin

Sen bir deli poyraz olsun
Tepip dağıtmaya gelsen
Ben bir ulu hasta olsam
Yoluna yatsam ne dersin

Sen bir ulu hasta olsun
Yoluma yatmaya gelsen
Ben bir Azraîl olsam

Sen bir Azraîl olsun
Canımı almaya gelsen
Ben bir cennetlik kul olsam

Canını alsam ne dersin

Cennet'e girsem ne dersin

Sen bir cennetlik kul olsun
Cennet'e girmeye gelsen
Pîr Sultan üstadın bulsan
Bilece girsek ne dersin¹⁵

Aşık Veysel'den

Sen bir ceylân olsan ben de bir avcı
Avlasam çöllerde saz ile seni
Bulunmaz dermanı yoktur ilâcı
Vursam yaralasam söz ile seni

Kurulma sevdiğim güzelim deyin
Bağlanma karayı alları giyin
Ben bir çoban olsam sen de bir koyun
Beslemem elimde tuz ile seni

Koyun olsan otlatırdım yaylada
Tellerini yoldurmazdım hoyrada
Balık olsan takla vursan deryada
Düşürsem toruma bez ile seni

Veysel der ismini koymam dilimden
Ayrı düştüm vatanımdan ilimden
Kuş olsan da kurtulmazdın elimden
Eğer görsem idi göz ile seni¹⁶.

Sonuç

Bu türküler incelendiğinde, Batıdan Doğuya doğru daha gelişmiş olarak; ancak şekil özellikleri, mısraların ritmi ve dilindeki ortaklık bakımından birliğin korunduğu çok bariz görülmektedir. Başta da belirtildiği gibi, bu türkü Türk Dünyasının güneyindeki topluluklarda bulunmaktadır. Anadolu-Azerbaycan Türklerinin Oğuz; Karakalpak ve Kırgızların Kıpçak ve Özbeklerin Karluk grubundan oldukları hatırlanırsa bu türkünün bu gruplara mensup diğer topluluklarda da olması pek mümkündür. Anadolu ve Özbek sahalarında birden çok varyantın bulunması, iki büyük şairin bu türkü tarzında şiir söylemesi, türkünün ne kadar sevildiğini göstermektedir. Yukarıda yapılan açıklama ve verilen örneklerden de yola çıkarak, *Neylersin* türküsünün, Türk Dünyasının ortak türkülerinden olduğu söylenebilir.

¹⁵ Şükrü Elçin, *a.g.e.*, s. 241.

¹⁶ T. Kutsi, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1978, s. 71-72.

Kullanılan sözlükler:

1. K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, 2 cilt, Ankara 1988.
2. *Kırgız Tilinin Tüshündürmü Sözdüğü*, c. I, Frunze 1984.
3. *Özbek Tilinin İzahlı Lugatı*, c. I-II, Moskova 1981.

“COMMON SONGS OF THE TURKIC WORLD-2”

Abstract

Although it lies in a vast geography and scattered around the Turkic world exhibits the unity of cultural aspects besides linguistic and ethnic unity. One of these cultural aspects is the folk songs in which, however, melody and insights could differ from one group of people or geography to another. Nevertheless, subjects and other parts of songs including method could show a great deal of similarity if not the same.

Keywords

Neylersin song, Anatolia, Azerbaijan, Karakalpak, Kirghiz, and Uzbek.

